

Legal jurisprudence review of the Nafy sabil rule in the Vienna nuclear negotiations

The relations between Iran and the West have been accompanied by extensive ups and downs since the victory of the Islamic Revolution of Iran, but finally, in recent years, these nuclear negotiations between Iran and the West have become one of the most important axes of tension between the two countries. It is for this reason that apart from all the components that can be mentioned in the framework of relations between the two sides, it is the current nuclear negotiations in Vienna that will also outline the future course of relations between Iran and the West. The tensions and cold relations between Iran and the United States have never ended in a full-scale military conflict between these two countries, however, the two sides have experienced tensions with each other on a more limited scale. Iran and America have always been exposed to an all-out conflict in the form of their limited tensions. Now, in this research, we decided to explain the international handling of the violation of the Barjam by adapting it to Islamic and legal principles, and by analyzing the nature of the Barjam, we will discuss how to protest these violations in the international arena.

Keywords: Nafy sabil, nuclear energy, Barjam, international relations, guaranteeing the implementation of international laws, hostile relations.

موضوع مقاله: بررسی فقهی حقوقی قاعده نفی سیل در مذاکرات هسته‌ای وین^۱

چکیده

روابط ایران و غرب از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی ایران با فراز و نشیب‌های گسترده‌ای همراه بوده است؛ اما در نهایت در سال‌های اخیر، این مذاکرات هسته‌ای میان ایران و غرب بوده که به یکی از مهم‌ترین محورهای تنش میان دو کشور تبدیل شده است. درست به همین دلیل است که جدای از تمامی مؤلفه‌هایی که در چهارچوب روابط دو طرف می‌توان به آنها اشاره کرد، این مذاکرات اتمی جاری در وین است که سیر آتی روابط ایران و غرب را نیز ترسیم خواهد کرد. تنش‌ها و سردی روابط میان ایران و آمریکا هیچ‌وقت به یک درگیری تمام‌عیار نظامی میان این دو کشور ختم نشده است. با این حال، دو طرف در ابعادی محدودتر با یکدیگر تنش‌هایی را تجربه کرده‌اند. ایران و آمریکا در قالب تنش‌های محدود خود همواره در معرض یک درگیری همه‌جانبه قرار داشته‌اند. اکنون در این پژوهش بر آن شدیم تا نمایی از رسیدگی بین‌المللی به تخلف آمریکا در برجام را با تطبیق با اصول اسلامی و حقوقی تبیین نماییم و با تحلیلی بر ماهیت برجام به چگونگی اعتراض به این تخلفات در عرصه بین‌المللی بپردازیم.

^۱ فضل زرنندی، فهیمه، دانشجوی کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی، فقه و مبانی حقوق، ایران، دانشگاه قم، شهر قم. (نویسنده

مسئول). f.zarandy@gmail.com

ابراهیمی، علیرضا، استادیار الهیات و معارف اسلامی، فقه و مبانی حقوق، ایران، دانشگاه قم، شهر قم.

ar.ebrahimi@qom.ac.ir

کلیدواژه‌ها: نفی سبیل، انرژی هسته‌ای، برجام، روابط بین‌المللی، ضمانت اجرای حقوق بین‌الملل، روابط خصمانه.

مقدمه

در اینکه فرهنگ و تمدن اسلامی نفوذی عمیق بر تمدن بشری و سهم فراوانی بر معارف انسانی داشته است، برای اهل تحقیق شکی نیست. زمانی که غرب و اروپا در جهالت خود و عدم دستیابی به علم غوطه‌ور بود، تمدن و دانش اسلامی همچون مشکاتی راهگشای اروپا شد. (محقق داماد، ۱۴۰۶، ج ۳، ص ۳) پیشینه بررسی قاعده نفی سبیل بعد از اصحاب امامان به علمای فقهی بزرگی چون شهید اول و ثانی، آیت‌الله بجنوردی، آیت‌الله العظمی امام خمینی و... می‌رسد؛ در حقوق ایران که برگرفته از فقه اسلامی است به این قواعد توجه و درکتب و مقالات بسیاری به آن پرداخته‌اند اما بررسی این قواعد در سطح بین‌المللی به صورت تطبیقی با حقوق بحث جدیدی است. علی‌الخصوص که در این پژوهش بحث اصلی موضوع انرژی هسته‌ای و مسائل پیشامده در مذاکرات وین است و قواعد اسلامی که از زمان پیامبر(ص) وضع شده با حقوق و روابط بین دول و علوم نوین امروزه مطابقت دهیم؛ و در آخر به دستاوردی نوین پیرامون لزوم دفاع از حقوق مسلمین با روابط خصمانه یا دوستانه نائل شویم.

همان‌طور که بیان شد محققان بسیاری به قاعده نفی سبیل در مسائل امروز توجه داشته و در مقالات بسیاری به این امر توجه شده است؛ اما چون این موضوع با مسائل روز کشور قابل تغییر است باز هم صحبت جدیدی می‌توان داشت. از جمله کتبی که پیرامون بحث نگاشته شده است، کتاب دکتر ضیائی بیگدلی، اسلام و حقوق بین‌الملل (۱۳۹۵) است که متذکر می‌شود: اگر فلسفه تأسیس حقوق بین‌الملل را، تأمین صلح جهانی، تنظیم مناسبات بین جوامع، حمایت از اصل برابری و... بدانیم، بنابراین اسلام خواستگاه واقعی حقوق بین‌الملل در جهان است. هم‌چنین حجت‌الاسلام محمد ابراهیمی در کتاب اسلام و حقوق بین‌الملل (۱۳۹۳) به موضوعات و مسائل روز جهان که کشورها با آن روبه‌رو هستند، کنوانسیون‌ها، معاهدات و برتری نظام حقوقی اسلام بر مقررات بین‌المللی می‌پردازد. آیت‌الله عباسعلی عمید زنجانی در کتاب حقوق معاهدات بین‌المللی و دیپلماسی در اسلام (۱۳۹۴) بر ضرورت کاربردی کردن فقه اسلامی توجه دارند.

در مقالات می‌توان به عنوان پیشینه به مقاله ماهیت برجام از منظر حقوق بین‌الملل نوشته آقایان کریمی و جلالی سال ۱۳۹۶ و مقاله موافقت‌نامه‌های نزاکتی در حقوق بین‌الملل نوشته آقای حدادی سال ۱۳۹۲ اشاره کرد.

در این مقاله می‌خواهیم در یک مقوله جدید به این پاسخ برسیم که مطابق اصول اسلامی و حقوقی اگر دشمنان اسلام به موجب برخورداری از انرژی هسته‌ای و انحصاری کردن آن برای چند کشور کافر بر مسلمانان استیلا پیدا کنند و به موجب آن کیان نظام اسلامی را تهدید نمایند؛ روابط خصمانه اولویت دارد یا دوستانه؟ آیا می‌توان با روش بین‌المللی از آنها شکایت کرد تا ملزم به تعهدات خود شوند؟ فرضیه اصلی ما این است که باید از جنگ دوری گزید؛ اما به صورت قاطع خواستار تحقق خواسته‌های کشور و ملت اسلامی باشیم و زیر بار ذلت کفار نرویم. در حقیقت در یک بررسی جدید بین قواعد فقهی اسلامی و حقوقی کشور ایران در راستای مسئله مذاکرات برجام به یک نتیجه جامع‌تری دست پیدا کنیم.

۱. قاعده نفی سبیل

مبانی یا قواعد فقه فرمول‌های بسیار کلی هستند که منشأ استنباط قوانین محدودتر می‌شوند و به یک مورد ویژه اختصاص ندارند. قواعد فقهی چنان نیستند که واسطه و وسیله استنباط و کشف احکام گردند، زیرا قواعد فقه خودشان «احکام» هستند نه واسطه‌ای برای کشف، ضمن اینکه عام و شامل هستند نه خاص و موردی (محقق داماد، ۱۳۸۷، ص ۲)

در اسلام قواعد دو بخش می‌شوند: یک قواعد اولیه و تا زمانی معتبرند که معارض باقاعده اهم نباشد. دوم قواعد ثانویه که بر قواعد و مقررات اولیه حاکم است. در موارد خاص، هرگاه منافع و ارزش‌های اساسی اسلام، در معرض خطر قرار گیرد، قواعد ثانویه فقهی که ضامن تأمین ارزش‌های والا و اساسی اسلام است، قواعد اولیه را کنار زده و باطل می‌کند. (عمید زنجانی، ۱۳۸۸، ج ۳، ص ۲۷) قاعده نفی سبیل جز قواعد ثانویه فقهی است که گاه با «العلو»، «الاستعلاء» و «الإسلام یعلو و لا یعلی علیه» خود را نمایان می‌کند. (نجفی ۱۴۰۴ق، ج ۲۹، ص ۲۰۶) مطابق قاعده نفی سبیل هر عملی مطلقاً یعنی چه فردی یا گروهی و معاملات یا روابط بین مسلمانان و کفار چه خصوصی چه عمومی اگر سبب علو و برتری دشمنان دین یا غیر مسلمان شود، حرام است. بر مبنای شریعت اسلام در تمامی بخش‌ها چه داخلی، چه خارجی، فرهنگی، سیاسی و ... به هیچ وجه سلطه کفار و غیرمسلمانان پذیرفته نمی‌شود. (موسوی بجنوردی ۱۴۱۹ق، ج ۱، ص ۱۹۳؛ قمی ۱۴۲۳، ص ۱۴۰؛ سیفی مازندرانی ۱۴۲۵ ج ۱، صص ۲۳۹-۲۳۸). امام نیز در قاعده نفی سبیل بر امر عدم سلطه کفار تأکید می‌نمایند و چکیده قاعده را این‌گونه بیان می‌کنند: خداوند راهی برای برتری و استیلای کفار بر مسلمانان در عالم تکوین قرار نداده است و استدلال برخی از مسلمانان به تقدیر و مشیت الهی برای تحمل ظلم و زور کفار را رد می‌کنند. (خمینی، ۱۴۲۱، ج ۲، صص ۷۲۰-۷۲۷).

۱-۱. مستندات

مهم‌ترین ادله این قاعده، (۱) مستندات قرآنی و (۲) روایی است. برای حجیت قاعده نفی سبیل آیات متعددی از قرآن کریم در منابع ذکر شده است، اما آنچه که بیشتر توسط علما مورد استدلال قرار می‌گیرد آیه ۱۴۱ سوره نساء است، امام این آیه را از دلایل اصلی قاعده می‌داند (خمینی، ۱۴۲۱ ج ۲، ص ۷۲۰) «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء، ۱۴۱)

سبیل در لغت از نظر امام خمینی به معنای طریق است. (خمینی، ۱۴۲۱، ج ۲، ص ۷۲۱) و یا سبیل به معنای حجت در روز قیامت است احتمالات مختلفی در باب معنای سبیل گزارش شده است. نظر اول: مراد، جعل تشریعی است؛ به این معنا که خداوند متعال در عالم تشریع، حکمی که موجب سبیل و سلطه کافران بر مؤمنان باشد، وضع نکرده است (بجنوردی، ۱۴۰۱ق، ج ۱، ص ۱۸۸) نظر دوم: علاوه بر جعل تشریعی، جعل تکوینی نیز مراد است، یعنی در عالم تکوین نیز خداوند سبحان برای کفار، غلبه‌ای بر مؤمنان قرار نداده است، بلکه همیشه مؤمنان غلبه دارند (خمینی، ۱۴۲۱، ج ۲، ص ۷۲۳) نظر سوم: علامه طباطبایی نکته ظریفی را معتقد است که این عدم سبیل و سلطه در دنیا و آخرت از سوی کفار، مادامی است که مؤمنان به لوازم ایمان خود ملتزم باشند (طباطبایی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۱۱۶). پاره‌ای از محققان معتقدند آنچه با ظاهر این آیه شریف بیش‌تر تناسب دارد و در عمل هم امکان اجرا می‌یابد، نظریه اول است؛ چراکه این آیه به مقام تکوین و چگونگی تحقق خارجی روابط کافران و مؤمنان مربوط نیست؛ بنابراین امام و برخی از فقها بر این باورند: همان‌طور که «قاعده لاضرر و لاضرار» و «قاعده لا حرج» بر ادله تولیت، حکومت واقعی دارند، قاعده نفی سبیل نیز بر ادله اولیه حکومت واقعی دارد (عمید زنجانی، ۱۳۸۸، ج ۳، ص ۲۷؛ فاضل لنکرانی، ۱۴۱۶ق، ص ۲۴۵) بنا بر اندیشه امام خمینی حرج بر ادله نفی سلطه هم مقدم است؛ چراکه امام تأکید می‌کند که نفی حرج شامل همه احکام وضعی و تکلیفی است و حتی بر

ادله ثانویه هم حاکم است (خمینی، ۱۳۸۱، ج ۲، ص ۲۴۲) اما برخی از فقها قاعده نفی سبیل را با سایر ادله و احکام اولیه هم مرتبه می‌دانند و به حکومت قاعده بر دیگر ادله در زمان تعارض معتقد نیستند. (انصاری ۱۴۱۵ق، ج ۳، ص ۵۸۵)

مهم‌ترین حدیثی که فقها در اثبات این قاعده طرح کرده‌اند، روایت از پیامبر مهربانی‌ها مشهور به «حدیث علو» است «الإسلام یعلو و لا یعلی علیه و الکفار بمنزلۃ الموتی لا یحجون و لا یرثون» (صدوق ۱۴۱۳ق، ج ۴، ص ۳۳۴)

همچنین از امام صادق ع روایت شده است: ان الله فوض الی مؤمن اموره كلها و لم یفوض الیه یكون ذلیلا اما تسمع الله تعالی یقول: والله العزه و لرسوله و للمومنین ولكن المنافقین لا یعلمون فالمومن یكون عزیزا و لا یكون ذلیلا، ان المومن اعز من الجبل، لان الجبل منه المعاول و المومن لا یستقل من دینه بشی؛ خداوند اختیار تمام کارها را به مؤمن داده است، اما این اختیار را به او نداده است تا ذلیل باشد مگر نشنیده‌ای که خدای تعالی می‌فرماید: و عزت از آن خدا ست، پس مؤمن عزیز است و ذلیل نیست. مؤمن از کوه نیرومندتر است؛ زیرا از کوه با ضربات تیشه کم می‌شود؛ اما با هیچ وسیله‌ای نمی‌توان از دین مؤمن کاست (کاشانی، ۱۴۰۴، ص ۲۷۴)

۳) اجماع (۴) عقل: صاحبان کتب قواعد فقهی، به ادله دیگری همچون اجماع و عقل استدلال کرده‌اند که در این ادله مناقشه شده است (فاضل لنکرانی، ۱۴۱۶، ص ۲۳۳؛ حسن بجنوردی، ۱۴۱۹، ج ۱، ص ۱۸۵).

۲-۱. افزایش توان و قدرت در سیاست خارجی یا همان نفی سبیل

قاعده کلی لزوم «حفظ حوزه اسلام و مصالح مسلمین» و اصل اساسی «إِنَّ اللَّهَ لَا یُحِبُّ أَنْ یَذُلَّ الْعَبْدُ نَفْسَهُ؛ خدا دوست ندارد کسی با دست خود خویشتن را ذلیل سازد»، باید در همه‌جا مورد توجه باشد. پس هرگونه پیمان، معاهده و هر رابطه‌ای که نتیجه مستقیم یا غیرمستقیم آن، ذلت و سرافکندگی جامعه اسلامی باشد، ممنوع است. البته اسلام اجازه بستن پیمان‌های نظامی با غیرمسلمانان نمی‌دهد، ولی از هم‌زیستی مسالمت‌آمیز توأم با احترام متقابل، حفظ منافع و رعایت حقوق طرفین منع نمی‌کند. در اسلام همه مسلمانان به چشم برادر به یکدیگر می‌نگرند و مرزهای کنونی هیچ‌گاه آنها را از یکدیگر جدا نمی‌سازد و درعین حال حقوق غیرمسلمان را، جامع‌تر از اعلامیه حقوق بشر محترم می‌شمرد. (مکارم، ۱۳۵۷، صص ۴۱ و ۴۲)

عنصر حقوقی و سیاسی «مصلحت جامعه» در تفکر اسلامی به تئوری احکام حکومتی دولت مشروعیت بخشیده و بدین وسیله در موازنه حقوق و آزادی‌های فردی و اقتدارات دولت موجب افزایش اختیارات دولت گردیده است. (عمید زنجانی، ۱۳۷۰، ص ۲۷ و ۲۹). با وقوع انقلاب و شکل‌گیری حکومت اسلامی در قالب جمهوری اسلامی ایران، فقه سیاسی در ایجاد نگرش ایرانیان نقش عمده‌ای ایفا می‌کند. رویکرد اسلامی، نه تنها در تکوین انقلاب، بلکه در وجهه انقلابی سیاست خارجی نیز تأثیرگذار بوده. مسئله مهم و محوری این است که چگونه می‌توان ضمن حفظ موقعیت ملی به وظایف فراملی و اسلامی نیز عمل کرد. (شکوری، ۱۳۷۷، ص ۴۸۹)

در قرآن شریف پس از موضوع جهاد در سیاست خارجی دولت اسلامی بر مسئله سیاسی نفی استیلای غیرمسلمانان بر مسلمان تأکید شده است و این اساس حاکم بر سیاست و روابط خارجی دولت اسلامی با غیرمسلمانان مبنا قرار می‌گیرد. اساساً نفی سبیل می‌تواند راه نفوذ و سلطه کفار بر مسلمانان و ضربه بر استقلال آنان را در عرصه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی مسدود نماید. (حقیقت، ۱۳۸۷، ص ۱۱۸) ریشه اهداف مقدس اسلامی، استقلال سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی محسوب می‌شود. (نساء،

۱۴۱) و همچنین همبستگی ملی و اتحاد جامعه اسلامی که آرمان‌های مردمی و اسلامی را شامل می‌شود (آل عمران، ۱۰۳) باید بر مبنای این روش‌های جامع برنامه‌ریزی و اجرا گردد، و به هیچ وجه قداست و اصالت اهداف و آرمان‌های اساسی نمی‌تواند مجوز و بهانه‌ای برای فرار از روش‌های مزبور باشد. (عمید زنجانی، ۱۴۲۱ق، ج ۱، ص ۲۰۹) بر طبق نگرش قرآن در کنار مبارزه برای استکبارزدایی، باید از نفی سلطه و استبداد غافل نشد، زیرا گاه از بین بردن استکبار به شرایط و برنامه‌های زمان‌بندی شده احتیاج دارد، که در این فاصله، مبارزه برای نفی مظاهر سلطه و استبداد نباید متوقف گردد، و قبول هر نوع زورگویی و سلطه بیگانه حرام می‌باشد. (عمید زنجانی، ۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۱۴۰) معاهدات و روابط سیاسی و تجاری که بین دول اسلامی و دول غیر مسلمان منعقد می‌شود چنانچه موجب تسلط و برتری کفار بر مسلمانان و پایین آمدن شان اسلام شود، باطل بوده و ترک این اعمال بر تمام مسلمانان واجب است، مسلمانان نباید با اینگونه روابط خود را اسیر و وابسته به غیر مسلمانان کنند. (خمینی، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۱۸۵)

۳-۱. نفی سبیل در حقوق ایران

در قانون اساسی: مطابق اصل ۴، همه قوانین باید مطابق موازین اسلامی باشد که نفی سبیل هم در این حیطه وارد می‌شود و بر اساس و بند ۱۶ از اصل ۳ دولت موظف به تنظیم سیاست خارجی بر اساس موازین اسلامی شده است به عبارت دیگر سیاست خارجی باید بر اساس نفی سلطه کفار بر مسلمانان تنظیم گردد. در اصول ۱۶۷، ۸۱، ۸۲، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۵۴ در صورت نبود خلل در قوانین و یا تنافی قاعده با سایر مواد قانونی قاضی موظف است مطابق قاعده نفی سبیل رای صادر کند، همچنین محدودیت‌هایی برای کفار خارجی در این مواد لحاظ شده است.

اصل ۱۵۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران «سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر اساس نفی هر گونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری، حفظ استقلال همه‌جانبه و تمامیت ارضی کشور، دفاع از حقوق همه مسلمانان و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح‌آمیز متقابل با دول غیر محارب استوار است».

اصل ۱۵۳ قانون اساسی «هرگونه قرارداد که موجب سلطه بیگانه بر منابع طبیعی و اقتصادی، فرهنگ، ارتش و دیگر شئون کشور گردد ممنوع است». برخی از مواد قانون مدنی در مورد نفی سبیل: ماده ۱۰۵۹ در مورد بطلان نکاح زن مسلمان با غیر مسلمان، ماده ۹۸۷ در تبصره ۲ پیرامون عدم حق مالکیت در اموال منقول برای زن ایرانی که در اثر ازدواج تابعیت خارجی گرفته است، صحبت می‌نماید. ماده ۸۸۱ قانون مدنی که به عدم ارث برای کافر توجه دارد.

ماده ۲۲۴ قانون مجازات اسلامی در بند پ «زنای مرد غیر مسلمان با زن مسلمان که موجب اعدام زانی است» اشاره به نفی سلطه کفار دارد.

۲. مسئله دستیابی به انرژی هسته‌ای

در حال حاضر، ۳۱ راکتور هسته‌ای در جهان در دست ساخت است که از این میان، نوزده راکتور در آسیای دور و جنوب آسیا ساخته می‌شود. (اشکوری و روز بهانی، ۱۳۸۴، ص ۷۹) انرژی هسته‌ای به دور از جنبه خطرناک آن یک فناوری به روز است که می‌تواند کشور ایران را از بسیاری از انرژی‌های آلوده و نیروگاه‌های پرهزینه نجات دهد و حتی برای کشور و مردم ایران سودآور باشد اما اینکه چرا کشورهای اداره‌کننده سازمان ملل با دستیابی کشور ایران به این انرژی کارشکنی می‌کنند و از حق و امتیازات بین‌المللی خود در جهت محدودیت ایران استفاده می‌نمایند؛ مانند تصویب قطعنامه‌های شماره ۱۷۳۷ و ۱۷۴۷ شورای امنیت سازمان

ملل به پیشنهاد امریکا و سه کشور اروپایی، تنها یک دلیل می‌تواند داشته باشد و آن دلایل سیاسی و قطب‌بندی‌های حاکم بین‌المللی است. در هر صورت مطابق قاعده نفی سبیل و عدم پذیرش سلطه کفار بر مسلمین دستیابی به این انرژی برای کشور ما لازم است و حتی دستیابی کامل ما به این انرژی باعث کنترل بیشتر کشورهای دارنده متخاصم می‌شود.

این امر که ما چه میزان کوشش در عرصه بین‌المللی برای بهرمندی عالی‌تر از انرژی هسته‌ای داشته باشیم به این دو امر وابسته است: «میزان انحصار عرضه‌کنندگان» و «توانایی مالی دریافت‌کنندگان آن». تنها تعداد اندکی از دولت‌ها دارای دانش فنی لازم و منابع مالی کافی برای استفاده و گسترش فناوری هسته‌ای هستند. (بیگزاده، ۱۳۷۴، صص ۱۶-۱۷)

۲-۱. آژانس انرژی هسته‌ای (NEA) - Nuclear Energy Agency

آژانس انرژی هسته‌ای سازمان همکاری و توسعه اقتصادی در سال ۱۹۵۷ تأسیس شد. این آژانس به اعضا کمک می‌کند، از انرژی هسته‌ای به عنوان یک منبع انرژی ایمن و قابل قبول از نظر زیست‌محیطی و اقتصادی استفاده کنند و به دنبال ارتقای همکاری بین دولت‌های عضو در آژانس زمینه ایمنی و جنبه‌های نظارتی انرژی هسته‌ای و توسعه آن برای پیشرفت اقتصادی است و این امر، از طریق ترغیب به هماهنگ‌سازی‌های سیاست‌گذاری‌های ملی و قانونی (با اشاره خاص به ایمنی تأسیسات هسته‌ای) که از انسان‌ها در برابر تشعشعات یون‌ساز و زباله‌های رادیواکتیو و مواد سمی هسته حفاظت می‌نماید، مدیریت می‌شوند. (فلسفی، ۱۳۷۹، صص ۲۵-۲۷)

۲-۲. شیوه همکاری بین‌المللی یا ان پی تی (Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT

پس از آنکه امریکا در دوران جنگ جهانی دوم از بمب اتمی استفاده کرد، سایر کشورهای بزرگ برای دستیابی به این سلاح بسیار مشتاق گشتند از جمله شوروی سابق، انگلیس، فرانسه و جمهوری خلق چین. در این بین تلاش‌های بین‌المللی برای جلوگیری از استفاده‌های غیر صلح‌آمیز انرژی هسته‌ای موجب شد معاهده ان پی تی به عنوان تنها معاهده چندجانبه الزام‌آور در این زمینه در یک مقدمه و ۱۱ ماده منعقد شود.

در معاهده عدم اشاعه توجه به محدود کردن گسترش سلاح‌های هسته‌ای از طریق سه رکن عدم اشاعه، خلع سلاح و استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای است. بر اساس ماده ۴ معاهده عدم اشاعه، کشورهای عضو حق دارند در «فعالیت به تنهایی و یا با همکاری سایر کشورها» برای توسعه بیشتر کاربردهای صلح‌آمیز هسته‌ای اقدام کنند البته با رعایت مواد ۲ و ۱ معاهده، علی‌رغم چنین حقی در مذاکرات ان پی تی، عنایتی به توسعه و نیز ضمانت‌های این همکاری‌ها نشد (Gillis, Melissa (October ۲۰۱۷: per ۲۳)). در حقیقت کشورهایی که تسلیحات هسته‌ای ندارند از حق هسته‌ای خود در بهره‌مندی از تکنولوژی سلاح گذشتند تا بتوانند از کمک‌های کشورهای دارای سلاح در زمینه صلح‌آمیز این تکنولوژی برخوردار شوند.

۳. برجام

در این که ماهیت برجام چیست بین علمای حقوقی اختلاف وجود دارد، عده‌ای معتقدند می‌توان هم ماهیت غیر معاهده را داشته هم توافق‌نامه‌ای بین‌المللی یا تفاهم‌نامه‌ای غیر الزام‌آور باشد. برای این که بدانیم برجام یک معاهده است یا توافق سیاسی باید هم به

متن برجام (برنامه جامع اقدام مشترک) و هم قصد طرفین دقت کرد که در این مقاله نمی‌گنجد تنها بر یک نگاه جامع به این امور پرداخته و فرض ماهیت برجام را بر برنامه جامع و توافق مشترک سیاسی می‌گذاریم.

۳-۱. معاهده

یک توافقنامه بین‌المللی است که میان کشورها یا سازمان‌های بین‌المللی منعقد شده و مشمول حقوق بین‌الملل می‌باشد. معاهده واژه‌ای عام است و کنوانسیون، موافقت‌نامه بین‌المللی، توافق‌نامه، پروتکل، پیمان، میثاق و... را در بر می‌گیرد. نامی که برای یک موافقت‌نامه انتخاب می‌شود فی‌نفسه اهمیت ندارد و فاقد اثر حقوقی است. (والاس، ۱۳۸۲، ص ۲۸۰) مطابق اصل ۷۷ و ۱۲۵ قانون اساسی کشور و ماده ۹ قانون مدنی، معاهدات بین‌المللی در حکم قانون عادی است هر گونه توافق منعقد کتبی میان اشخاص یا تابعان حقوق بین‌الملل (کشورها و سازمان‌های بین‌المللی) است، به شرط آنکه طبق مقررات حقوق بین‌الملل تنظیم شده و این مقررات بر آن حاکم باشد و در نتیجه آثار حقوقی مشخصی به بار آورد. از نظر عهدنامه وین که در ۲۳ می ۱۹۶۹ در کنفرانس وین تصویب شد مطابق قسمت الف، بند ۱، ماده ۲: معاهده به معنی توافق بین‌المللی است که میان کشورها به صورت کتبی منعقد شده و مشمول حقوق بین‌الملل باشد، اعم از این که در سند واحد یا در دو یا چند سند مرتبط به هم باشد، قطع نظر از عنوان آن. (بیگدلی، ۱۳۸۷، صص ۹۷ و ۸۹). معاهدات به دو نوع تقسیم می‌شوند: اول معاهدات ماهوی و معاهدات شکلی. ماهوی: به دو دسته قانون‌ساز و قراردادی تقسیم می‌شوند. شکلی: به دو دسته معاهدات باز و معاهدات بسته تقسیم می‌شوند (فلسفی، ۱۳۷۹، ص ۷۲۵)

۳-۲. توافق‌های بین‌المللی

برای توافق ملزم به ارتباط هستیم، حال ممکن است این امر به صورت کتبی یا شفاهی و زبانی محقق شود. (حدادی، ۱۳۹۲، ص ۱۳۵)

هر معاهده یک توافق بین‌المللی حساب می‌شود؛ اما هر توافق‌نامه‌ای را نمی‌توان یک معاهده به حساب آورد؛ بنابراین، برخی از توافق‌های بین‌المللی اعم از حقوقی یا سیاسی معاهده بین‌المللی محسوب نمی‌شوند و در نتیجه خارج از گستره حقوق بین‌المللی قرار می‌گیرند:

* توافق‌های بین‌المللی منعقد میان تابعان حقوق بین‌الملل که طبق مقررات حقوق بین‌الملل تنظیم نشده است، مثل معاهداتی که تابع قواعد فراملی یا ملی باشند.

* توافق‌های میان تابعان حقوق بین‌الملل از یک سو و نهادهای غیردولتی از سوی دیگر.

* توافق‌های میان تابعان حقوق بین‌الملل از یک سو و اشخاص خصوصی خارجی.

* توافق میان کشورها از یک سو و دولت‌ها یا ایالات عضو یک کشور یا فدرال از سوی دیگر.

* توافق‌های میان تابعان حقوق بین‌الملل از یک سو و نهضت‌های آزادی‌بخش از سوی دیگر.

*موافقت‌نامه‌های نزاکتی.

*موافقت‌های مذهبی.

۳-۴. موافقت‌نامه‌های نزاکتی

در این قبیل موارد، دولت‌ها میان خود پیمان‌هایی بسته‌اند که متضمن هیچ‌گونه تعهد حقوقی نبوده است؛ بلکه اعلام قواعد یا بیان تعهدات متقابل دولت‌هایی بوده است که تنها در انعقاد این پیمان‌ها مشارکت داشته‌اند. (فلسفی، ۱۳۷۹، ص ۹۷) برخلاف سایر توافقی‌های بین‌المللی خارج از شمول حقوق بین‌الملل که ماهیت و خصوصیت حقوقی دارند، موافقت‌نامه‌های نزاکتی یا اخلاقی دارای ماهیت و خصوصیت صرفاً «سیاسی» و فاقد آثار حقوقی لازم‌الاجرا هستند. هدف از امضای این موافقت‌نامه‌ها اتخاذ یا تعقیب خط مشی سیاسی معین است، مثل منشور اتلانتیک مورخ ۱۴ اوت ۱۹۴۱ بین چرچیل و روزولت درمورد اصول مشترک سیاست ملی انگلستان و آمریکا. امروزه عناوینی که معمولاً برای موافقت‌نامه‌های نزاکتی استفاده می‌شود: یادداشت تفاهم، اعلامیه مشترک، اعلامیه سران، تفاهم‌نامه، بیانیه مشترک، برنامه جامع و... است. (ضیائی بیگدلی، ۱۳۸۷، صص ۹۷ و ۹۸)

شکی نیست که این‌گونه توافقات آثار و پیامدهای زیادی را خواهد داشت و در حقیقت به‌موجب برخی توافقی‌های نزاکتی، عواقب مثبت و منفی متعددی برای دولت یا ملت بار آورد، اما این نتایج از دیدگاه حقوق بین‌الملل جنبه حقوقی و الزام‌آور برای آن دولت نداشته باشد. (خلف رضائی، ۱۳۹۴، ص ۲۲)

توافقی‌های نزاکتی فرصتی را برای دولت‌ها ایجاد می‌کنند که نتایج قواعد را در عمل مشاهده کنند و از آنچه به‌دست‌آمده تجربه کسب نمایند. به‌عبارت‌دیگر این توافقی‌ها می‌توانند آغاز یک عهدنامه واقعی بوده و نوعی عهدنامه آزمایشی بین شرکت‌کنندگان محسوب شوند. (کارو، ۱۳۷۵، ص ۱۷۲)

تفاوت معاهده و توافق نزاکتی

دو عامل سبب تمایز معاهده و توافقی‌های نزاکتی می‌شود: نخست اینکه در روابط بین‌الملل، روابط ساختاری نسبتاً رسمی و غالباً مداوم اهمیت پیدا می‌کند. دوم، آن است که در صورت عدم وجود قانون‌گذار بین‌المللی از موافقت‌نامه‌های بین‌المللی برای تحقق مقاصد برآورده نشده توسط قانون‌گذار در امور داخلی، استفاده می‌شود.

۴. روابط بین‌الملل (relations)

روابط بین‌الملل، مقدم بر حقوق بین‌الملل است و تا زمانی که این روابط برقرار نباشد، حقوق بین‌الملل به وجود نمی‌آید. به‌عبارت‌دیگر، روابط بین‌الملل زمینه‌ساز اصلی و اساسی حقوق بین‌الملل است. بنابراین حقوق بین‌الملل تنظیم‌کننده روابط بین‌الملل است. شمای مذکور، مناسبات تنگاتنگ و متقابل روابط بین‌الملل و حقوق بین‌الملل را نشان می‌دهد.

انواع روابط بین الملل: دوستانه و خصمانه، امروزه با پذیرش اصل عدم توسل به زور و تحریم جنگ، اصل، روابط دوستانه و استثنای روابط خصمانه شده است. روابط دوستانه انواع متفاوتی دارد مثل: روابط سیاسی یا دیپلماتیک، روابط اقتصادی و... اما روابط خصمانه که نمونه بارز آن جنگ است. (بیگدلی، ۱۳۸۷، ص ۴) فقیهان و حقوقدانان مسلمان از اصطلاح سیر برای تبیین روابط بین المللی با سایر کشورهای اسلامی استفاده میکنند. بخش بزرگی از قواعد فقهی اسلام به همین خط مشی سیاسی و چگونگی روابط با سایر کشورها میپردازد. (خلیلیان، ۱۳۷۷، ص ۶۰).

جامعه سیاسی از فرمانروایان و فرمانبران ترکیب شده است و قدرت در جامعه پا به عرصه وجود می نهد و عوامل نظیر نظم عمومی، مصلحت اجتماعی و سود عام که از مظاهر الزامات فرمانروایی است اجباراً قدرت را در قالب حقوق صورت بندی می کند و به تدریج از حالت شخصی در می آورد و به نهادهای سیاسی می سپارد. جامعه سیاسی فراگیر و کلی است. (قاضی، ۱۳۸۷، صص ۱۹ و ۲۰ و ۲۲ و ۲۳) و قدرت سیاسی بین المللی از جمع همین جوامع سیاسی هر یک از حکومت ها تشکیل می شود. سیاست بین الملل، در رابطه مستقیم با خط مشی های حکومتی است که این خود معلول رژیم های سیاسی، سیاست حزبی و سیاست رهبران کشورها است خط مشی حکومتی حالت ثابت و دایمی نداشته و همواره در حال تغییر است.

اصل دوام کشورها، مؤید اصل دوام تعهدات بین المللی کشورها است. البته، این بدان معنی نیست که سیاست بین الملل، هیچ تأثیری در تغییر قواعد حقوق بین الملل نداشته باشد. (بیگدلی، ۱۳۸۷ ص ۵).

۵. ضمانت اجرای حقوقی در حقوق بین الملل

(۱) ضمانت اجرای کیفری که در مقابل نقض قواعد خاص که عنوان جرم بین المللی دارند مطرح می شود.

(۲) ضمانت اجرای مدنی که بالاترین درجه تکامل در عرصه جهانی را دارد یعنی ترمیم و جبران خسارات

(۳) ضمانت اجرای اقتصادی یا همان تحریم اقتصادی

(۴) ضمانت اجرای دیپلماتیک که به کاهش یا قطع روابط منجر می شود

(۵) اقدامات متقابل مانند: دفاع مشروع، اقدامات تلافی جویانه و معامله متقابل

(۶) ضمانت اجرای سیاسی: ضمانت اجرای سیاسی که فاقد هر گونه خصیصه حقوقی می باشد، مانند منتشر نمودن اسناد و مدارک حاکی از نقض حقوق بین الملل، به ویژه از ناحیه کشور قربانی

(۷) افکار عمومی جهانی: جلب توجه افکار عمومی جهانی در برابر نقض مقررات حقوق بین الملل و تأثیر آن در عملکرد کشورها یکی از عواملی است که می تواند به عنوان یکی از ضمانت اجرای مهمه حقوق بین الملل به شمار آید. (بیگدلی، ۱۳۸۷، ص ۲۲)

۵-۱. ضمانت اجرای در نظام ملل متحد

هدف در این نظام تنبیه متخلف نیست؛ بلکه بستن راه اخلال در نظم ادامه یک وضعیت ایجاد شده است

اشکال گوناگون ضمانت اجرا در نظام متحد

* تدابیر انضباطی: شامل محرومیت موقتی از حقوق و مزایای عضویت (ماده ۵ منشور ملل متحد)، اخراج از سازمان (ماده ۶ منشور) و تعلیق حق رای (ماده ۱۹ منشور) ولی ایراد وارده به این ضمانت اجرا این است که امکان تخلف از بین نمی‌رود. (ماری دو پویی، ۱۳۶۱، صص ۳۰۳ و ۳۰۹)

* تدابیر توصیه‌ای: برخی از تصمیمات سازمان ملل متحد که واکنشی در قبال تخلف از مقررات حقوق بین‌الملل هستند و جنبه توصیه‌ای دارند؛ مانند مصوبات مجمع عمومی (ماده ۱۰ تا ۱۵ منشور) اما چون در اینگونه مصوبات نیاز به آزادی تمام یا اکثر کشورهای عضو هست از توصیه به تصمیم تبدیل می‌شود و ضمانت اجرای قوی تری دارد، شورای امنیت نیز حق صدور قطعنامه‌های توصیه‌ای دارد (ماده ۳۳ و ۳۶ تا ۴۱، ۶۲ و ۶۳).

* تدابیر تقبیحی: شورای امنیت یا در مواردی مجمع عمومی، با به‌کارگیری عبارات اخلاقی مانند: «تأسف یا محکوم» در قطعنامه‌های گوناگون، ضمانت اجرای خاصی را به کار برده که آن را قضاوت سیاسی نامیده‌اند.

* تدابیر الزام‌آور: سازمان ملل متحد در مواردی، در مقابله با تخلف از مقررات حقوق بین‌الملل، حق اتخاذ تدابیر الزام‌آور علیه کشور متخلف را دارد، مطابق ماده ۲۵ منشور کلیه تصمیمات شورای امنیت در فصل هفتم منشور و تصمیمات مجمع عمومی که استثناً طبق قطعنامه اتحاد صلح اتخاذ میشوند، واجد خصیصه الزام‌آور است (ضیائی بیگدلی، ۱۳۸۷، صص ۲۳ و ۲۴)

۵-۲. مسوولیت بین‌المللی

می‌توان گفت مسئولیت بین‌المللی مانند یک نهاد حقوقی بین‌المللی است که شامل الزام به جبران خسارت (مادی و معنوی) وارد بر تابعان حقوق بین‌الملل که این خسارات ناشی از عمل یا خودداری از عمل غیرمشروع و مخالف حقوق بین‌الملل (عرفی یا معاهده‌ای) است. (ضیائی بیگدلی، ۱۳۸۷، ص ۴۶۹)

۵-۳. آیین‌نامه چگونگی تنظیم و انعقاد توافق‌های بین‌المللی

مطابق مواد ۵ و ۶ آیین‌نامه دولت موظف به پیاده‌سازی این موارد در توافقات است: در هر توافق حقوقی باید روش و مرجع حل و فصل اختلافات ناشی از تفسیر یا اجرای آن در متن توافق پیش‌بینی شود، در درجه اول مراجع جمهوری اسلامی ایران تعیین شوند و اگر طرف خارجی راضی نشد به ترتیب یک مرجع حقوق بین‌المللی یا مرجع تخصصی بین‌المللی یا مرجع خارجی رسمی، عهده‌دار این امر شود.

همچنین مسئول مذاکره و تنظیم متن، ترتیبی اتخاذ نماید تا در توافقاتها -اعم از حقوقی و نزاکتی - موارد زیر رعایت شود: حفظ تمامیت ارضی و استقلال همه جانبه کشور، عدم نفوذ اجانب و سلطه بیگانگان بر منابع طبیعی، اقتصادی، فرهنگی، نظامی

و...

جلوگیری از سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری دشمنان، عدم تعهد در برابر قدرتهای سلطه‌گر، حفظ خطوط مرزی کشور و ندادن امتیاز به خارجیان برای تشکیل شرکت و مؤسسات در امور تجاری، صنعتی و...

۵-۴. روابط خصمانه

همان‌طور که ذکر شد بارزترین حالت این روابط جنگ است، جنگ یک پدیده اجتماعی است که از نظر حقوقی، یکی از شیوه‌های اعمال قدرت در مناسبات بین‌المللی و اقدام مسلحانه بین کشورها است.

۵-۴-۱. جنگ از نظر بین‌المللی

از نظر بین‌المللی دو نظر مخالف هم وجود دارد اول موافق توسل به‌زور و دومی مخالف توسل به‌زور، اما یکی از اصول اساسی حقوق بین‌الملل معاصر، تحریم جنگ و منع توسل به‌زور است که در دوران حیات جامعه ملل با منشور ملل متحد نمایان شد. گرچه قاعده تحریم جنگ توانست قابلیت اجرایی چندانی نداشته باشد. (بیگدلی، ۱۳۸۷ ص ۵۳۳-۵۳۷)

۵-۴-۲. جنگ در اسلام

به‌طور کلی در اسلام دو نوع جهاد است: جهاد ابتدایی (۱۹۰ بقره و ۳۹ حج) و جهاد دفاعی (۱۹۱ و ۱۹۳ بقره) که در زمان غیبت امام معصوم ع تنها بحث جهاد دفاعی مطرح است. در اسلام یکی از راه‌های مبارزه با نفی سلطه را جنگ و یا دفاع در مقابل کفار میدانند از جمله آیات توبه آیه ۷۳: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ» ای پیامبر! با کافران و منافقان ستیز کن و بر آنان سخت‌گیر و خشن باش که جایگاهشان دوزخ است و بد سرنوشتی دارند.

همچنین در سوره انفال آیه ۶۰: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ» و برای دفاع در برابر دشمنان، هرچه می‌توانید از نیرو و از اسبان سواری فراهم کنید تا تمامی دشمن خدا و دشمن خودتان که بعضی از آنها را نمی‌شناسید، ولی خداوند به آنها آگاه است، به وسیله آن به‌راسانید، و در راه خدا هرچه انفاق کنید، پاداش کامل آن را دریافت می‌کنید و به شما ظلم روا نمی‌شود.

«فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتَرَكَكُمْ أَعْمَالَكُمْ» (محمد، ۳۵) با اینکه شما در جایگاه برتری قرار دارید و خداوند همراه شما ست، سستی و کاهلی نکنید، تا به سازش دعوت کنید، و هرگز چیزی از (پاداش) اعمالتان را کم نمی‌کنید.

و از سویی قرآن می‌فرماید: «وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلَامِ فَاجْنَحْ لَهَا» (انفال/۶۱) اگر دشمن با صلح به سمت شما آمد، شما نیز روی خود را بگشایید و پیشنهاد صلح را بپذیرید، اما این آیه از صلح انتقاد کرده و می‌فرماید: «فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ» پس تکلیف چیست و باید به کدام آیه عمل کرد؟ هر آیه نظر به یک جنبه‌ای دارد، صلح بر مبنای ترس و سستی رد شده است، زیرا آرزو و هدف دشمنان همین است، «وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ» (قلم/۹) اما مدارا که از موضع قدرت و ترحم بر ضعیف است، روا است. (قرآنی، ۱۳۸۳، ج ۳، ص ۳۴۸) و آیه ۲۷۹ بقره که فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ پس

اگر چنین نکرديد، (بدانيد که) اعلان جنگ با خدا و رسولش داده‌ايد و اگر توبه کنيد، (اصل) سرمايه‌های شما از آن خودتان است. (و در اين صورت) نه ستم می‌کنيد و نه بر شما ستم می‌شود. پيام مهم آيه اين امر است: سلطه‌پذيري و سلطه‌گري هر دو محکوم است، نه ظلم ببينيد و نه ظلم روا داريد.»

روايات در مورد جنگ

حديث اول: جهادی که برای احياگري دين انجام می‌پذيرد، احياي حق و ابطال باطل «... عن الرضا (ع) عن آبائه، عن عليّ (ع) قال: قال النبي (ص): أُمِرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَاذَا قَالُوها، فَقَدْ حَرَّمَ عَلَيَّ دِمَاؤَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ» (مجلسي، ۱۴۱۰، ج ۶۵، ص ۲۴۲)

حديث دوم

اهداف جهادی که در راستای احياگري دين و مبارزه با جائران برپا می‌گردد در سخنان امام حسين (ع) «قال [الحسين] (ع) في مسيره إلى كربلاء... ألا ترون أن الحق لا يعمل به و أن الباطل لا ينتهي عنه، ليرغب المؤمن في لقاء الله محققاً، فأني لا أرى الموت إلّا الحياه، ولا الحياه مع الظالمين إلّا برماً» (مجلسي، ۱۴۱۰، ج ۶۵، ص ۲۴۲)

اسلام هم دين جنگ است و هم دين صلح، هم قانون جنگ دارد و هم قانون صلح. مفاد آيات و روايات، دلالت بر تقدم و اولويت صلح بر جنگ دارد و آيه «وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا» (انفال/۶۱) به طور واضح قبول پيشنهاده صلح از سوی دشمن را در همه حالات لازم می‌شمارد. نکته ديگر اين که طرفين صلح که ملتزم به رعايت آن شده‌اند، تعهدشان منوط به رعايت مفاد صلح از سوی طرف مقابل است و در صورت نقض طرف مقابل عقد صلح نیز نقض می‌شود. (عميد زنجاني، ۱۳۷۰، صص ۷۲ - ۶۷)

مهم‌ترين عنصر در قرارداد صلح رعايت مصالح مسلمين است، چنان چه در صلح امام حسن (ع) رعايت مصلحت و بقای شيعيان کاملاً مشهود است: عن ابي الودّاع قال: لَمَّا كَتَبْتُ صَحِيفَةَ الصَّلْحِ وَالتَّحْكِيمِ، قَالَ عَلِيٌّ (ع) أَمَّا فَعَلْتُ مَا فَعَلْتُ لَمَّا بَدَأَ فَيْكُمُ مِنَ الْخَوَرِ وَالْفِشْلِ عَنِ الْحَرْبِ (مجلسي، ۱۴۱۰، ج ۳۲، ص ۵۴۶)

نتيجه‌گيري

تا اين جا به بررسی قواعد فقهی و حقوقی مسائل مربوط به انرژی هسته‌ای پرداختيم حال در تطبيق اين مسئله با مذاکرات اتمی که هفت سال پيش وارد مرحله برجام شد که توافق جامع و نهایی هسته‌ای وين و در غرب توافق هسته‌ای ايران يا توافق ايران نیز نامیده می‌شود، در ۲۳ تير ۱۳۹۴ (۱۴ ژوئيه ۲۰۱۵) در وين اتریش بين ايران توافق بر سربرنامه هسته‌ای ايران و به دنبال تفاهم هسته‌ای لوزان شکل می‌گيرد، اتحاديه اروپا و گروه ۱+۵ (چين، فرانسه، روسيه، بریتانیا و ایالات متحده آمریکا به‌علاوه آلمان) مذاکرات رسمی برای طرح جامع اقدام مشترک درباره برنامه اتمی ايران با پذيرفتن توافق موقت ژنو بر روی برنامه هسته‌ای ايران در نوامبر ۲۰۱۳ شروع کردند و به مدت ۲۰ ماه مذاکره طول کشيد و در آوريل ۲۰۱۵ تفاهم هسته‌ای لوزان بسته شد.

مطابق اين توافق، ايران ذخاير اورانيوم غنی شده متوسط خودش را پاک‌سازی خواهد کرد و ذخيره‌سازی اورانيوم با غنای کم را تا ۹۸ درصد متوقف نمود، تعداد سانتریفيوژها را حدود دو سوم و حداقل به مدت ۱۵ سال کاهش داد. ايران هم موافقت کرد که اورانيوم را بيش از ۳،۶۷ درصد غنی‌سازی نکند يا تأسیسات غنی‌سازی اورانيوم جديد يا رآکتور آب‌سنگين جدیدی را نسازد. فعاليت‌های غنی‌سازی اورانيوم به مدت ۱۰ سال به یک تک ساختمان که از سانتریفيوژهای نسل اول استفاده می‌کند محدود خواهد

بود. دیگر تأسیسات نیز طبق پروتکل الحاقی آرژانس بین‌المللی انرژی اتمی برای اجتناب از خطرهای تکثیر سلاح‌های اتمی تغییر کرد. اما دیری نپایید که در اردیبهشت ۱۳۹۷ شمسی رئیس‌جمهور وقت آمریکا، ترامپ از برجام خارج شد.

در شب ۱۵ دی ۱۳۹۸، دولت حسن روحانی نیز پس از چهار مرحله کاهش تعهدات خود، طی بیانیه‌ای گام پنجم و نهایی کاهش تعهدات ایران در برجام را اعلام کرد. مطابق این بیانیه، جمهوری اسلامی ایران دیگر با هیچ محدودیتی در حوزه عملیاتی (شامل ظرفیت غنی‌سازی، درصد غنی‌سازی، میزان مواد غنی شده و تحقیق و توسعه) مواجه نیست!

باتوجه به موارد ذکر شده در مقاله، امروزه ناگزیر از ارتباط با کشورهای غیرمسلمان هستیم بر اساس اصول قانون اساسی که مطابق قاعده نفی سبیل تنظیم شده است و حقوق بین‌الملل و ضمانت اجرای بین‌المللی و مسئولیت بین‌المللی، توافقات نزاکتی یا برنامه‌ی جامع بین‌المللی مانند برجام در آینده کشور اسلامی اهمیت بسزایی دارد و شکست در آن هم اثرات جبران ناپذیری خواهد داشت، به مثابه جنگی می‌ماند که مسلمانان در آن شکست می‌خورند و عزت مسلمین از بین می‌رود که این برخلاف قواعد فقهی (نفی سبیل) و قانون اساسی (اصول ۱۵۲ و ۱۵۳) و آیین نامه‌ها (ماده ۵ و ۶ چگونگی تنظیم توافقات بین‌المللی) و قوانین بین‌المللی ایران است، مطابق آیات و روایات اسلامی دیدیم که بحث جنگ ابتدایی در این مواقع منتفی است اما آیا طبق حقوق بین‌الملل و موجبات رافع مسئولیت بین‌المللی نمیتوان دفاع مشروع در قبال دولت متخلف انجام داد که جزء اصول و مصادیق قاعده آمره است (ماده ۲۱ طرح مواد راجع به مسئولیت و ماده ۵۱ منشور ملل متحد) در حقیقت جنگ دفاعی داشت و در عرصه بین‌المللی به این تنش‌های سیاسی پاسخ گفت؟ بر طبق اصول و مصادیق قاعده آمره در عهد نامه ۱۹۶۹ وین و اگر توافق بین‌المللی با هر عنوان مورد تایید ماده ۱ کنواسیون ۲ عهدنامه ۱۹۶۹ باشد باید به انجام نتیجه‌ای منجر شود و نقض، تعلیق و هر اتفاق دیگری که برای برجام بیفتد مطمئناً بدبینی بزرگی برای مجموعه حقوق و سازمان‌های بین‌المللی را در پی خواهد داشت و به دنبال آن فلسفه وجود سازمان ملل و شورای امنیت را نشانه میگیرد و این در تاریخ ثبت خواهد شد و برای جایگاه و حیثیت حقوق بین‌الملل در موضوعات مشابه با این برنامه را به چالش می‌کشد؛ پس مطابق ضمانت اجرای حقوق بین‌الملل و بحث ضمانت اجرای سیاسی یا وجهه جهانی میتوان با مسوولیت بین‌المللی وارد شد و عدم رعایت توافقات برجام را هرچند که نزاکتی باشد تخلف به حساب آورد و جبران آن را خواستار شد (ماده ۳۱ بند یک و دو طرح مواد راجع به مسوولیت) طبق طرح مواد راجع به مسوولیت، «جبران کامل خسارتی که از عمل متخلفانه بین‌المللی وارد آمده، شکل اعاده وضعیت به حال سابق، غرامت و جلب رضایت زیان دیده را به طور مجزا یا توانان به خود می‌گیرد» (ماده ۳۴ راجع به مسوولیت) در کل روشهای جبران خسارت عبارتند از اعاده وضعیت به حالت سابق، جلب رضایت زیان دیده، قطع و عدم تکرار عمل متخلفانه بین‌المللی، اقدامات متقابل و پرداخت غرامت که میتوان در سازمان ملل متحد مطرح کرد، اکنون که دوباره مذاکرات وین در حال احیای مجدد برجام است مطابق حقوق بین‌الملل راه تخلف کشور های طرف توافق را با شروط ضمن توافقات و ضمانت اجرای سیاسی و وجهه بین‌المللی ببندیم و مطابق آیین‌نامه چگونگی تنظیم و انعقاد توافق‌های بین‌المللی به مواد ۵ و ۶ توجه کافی و لازم شود.

منابع

قرآن کریم

۲. اشکوری، عبدالمجید و روزبهانی محمدعلی. (۱۳۸۴). ایران و انرژی هسته‌ای. قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.
۳. بیگزاده، ابراهیم. (۱۳۷۴). بدیع بودن معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای. مجله تحقیقات حقوقی.
۴. پی‌یر ماری دو پویی. (۱۳۶۱). ملاحظاتی پیرامون جرم بین‌المللی دولت. ترجمه حسین نجفی.
۵. حقیقت، سید صادق. (۱۳۸۷). اصول و اهداف سیاست خارجی دولت اسلامی. تهران: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۶. حدادی، مهدی. (۱۳۹۲). موافقت‌های نامه‌های نزاکتی از منظر حقوق بین‌المللی. مجله حقوقی بین‌الملل سال سی‌ام شماره ۴۸/۱۲۹-۱۵۰.
۷. خلف رضائی. (۱۳۹۴). موافقت‌نامه‌های بین‌المللی در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران با بررسی تحلیلی نظرات شورای نگهبان. چاپ اول. تهران: پژوهشکده شورای نگهبان.
۸. خلیلیان، سید خلیل. (۱۳۷۷). حقوق بین‌الملل اسلام. چاپ ۶. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۹. خمینی، سید روح‌الله. (۱۳۸۱). المکاسب المحرمه. چاپ دوم. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۱۰. خمینی، سید روح‌الله. (۱۳۸۱). سیاست خارجی و روابط بین‌الملل از دیدگاه امام خمینی. چاپ اول. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۱۱. خمینی، سید روح‌الله. (۱۳۸۴). حکومت اسلامی و ولایت فقیه در اندیشه امام خمینی. چاپ اول. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۱۲. خمینی، سید روح‌الله. (۱۴۲۱). کتاب البیع. چاپ اول. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۱۳. خمینی، سید روح‌الله. (۱۳۸۵). صحیفه امام. چاپ اول. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۱۴. سیفی مازندرانی، علی‌اکبر. (۱۴۲۵ ق). مبانی الفقه‌الفعال فی القواعد الفقهية الأساسية. چاپ اول. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۱۵. شکوری، ابوالفضل. (۱۳۷۷). فقه سیاسی اسلام. چاپ دوم. قم: موسسه بوستان کتاب.
۱۶. دومینک کارو. (۱۳۷۵). حقوق بین‌الملل در عمل. چاپ اول. نشر توس.
۱۷. ربکا والاس. (۱۳۸۲). «حقوق بین‌الملل». چاپ اول. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی.
۱۸. فاضل لنکرانی، محمد. (۱۴۲۱ ق). تفصیل الشریعه فی شرح تحریر الوسیله - النکاح. چاپ اول.
۱۹. فاضل لنکرانی، محمد. (۱۴۱۶ ق). القواعد الفقهية. بی‌جا.

۲۰. فلسفی، هدایت‌الله. (۱۳۷۹). حقوق بین الملل معاهدات. چاپ اول. تهران: انتشارات نشر نو.
۲۱. قاضی، سید ابوالفضل. (۱۳۸۷). کتاب بایسته‌های حقوق اساسی. چاپ سی و یکم. تهران: نشر میزان.
۲۲. قمی، سید تقی. (۱۴۲۳ ق). الأنوار البهية فی القواعد الفقهیه. چاپ اول. قم: انتشارات محلاتی.
۲۳. قرائتی، محسن. (۱۳۸۳). تفسیر نور. چاپ یازدهم. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۲۴. مجلسی، محمدباقر. (۱۴۱۰). بحار الانوار. موسسه الطبع والنشر. بیروت.
۲۵. مکارم، ناصر. (۱۳۵۷). کتاب طرح حکومت اسلامی. قم: هدف.
۲۶. محقق داماد، سید مصطفی. (۱۳۸۷). قواعد فقه. چاپ سی و سوم. تهران: مرکز نشر علوم اسلامی.
۲۷. محقق داماد، سید مصطفی. (۱۴۰۶ ق). قواعد فقیه. چاپ دوازدهم. تهران: مرکز نشر علوم اسلامی.
۲۸. مقدم، جعفر. (۱۳۸۲). تاریخچه و اهداف پادمان هسته‌ای. تهران: معاونت نظام ایمنی هسته‌ای.
۲۹. موسوی بجنوردی، میرزاحسن. (۱۴۱۹ ق). القواعد الفقهیه. چاپ اول. قم: نشر الهادی.
۳۰. موسوی بجنوردی، سید محمد. (۱۴۰۱ ق). قواعد فقهیه. تهران: مؤسسه عروج.
۳۱. نجفی، محمدحسن. (۱۴۰۴ ق). جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام. چاپ هفتم. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۳۲. عمید زنجانی، عباسعلی. (۱۳۸۸). قواعد فقه. چاپ اول. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
۳۳. عمید زنجانی، عباسعلی. (۱۴۲۱ ق). فقه سیاسی (عمید). تهران: انتشارات امیرکبیر.
۳۴. عمید زنجانی، عباسعلی. دانشکده حقوق و علوم سیاسی (دانشگاه تهران). بهمن ۱۳۷۰ - شماره ۲۷.
۳۵. صدوق، محمد بن علی بن بابویه. (۱۴۱۳ ق). من لایحضره الفقیه. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه.
۳۶. ضیائی بیگدلی. (۱۳۸۷). کتاب حقوق بین‌الملل عمومی. چاپ سی و ششم. تهران: گنج دانش.
۳۷. طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۴۰۷). المیزان فی تفسیر القرآن. بیروت: موسسه اعمی.
۳۸. کاشانی، حبیب‌الله بن علی‌مدد. (۱۴۰۴). القواعد. قم: المطبعة العلمية.
۳۹. Fitzmaurice, M., & Elias, O. (۲۰۰۵). Contemporary Issues in the Law of Treaties. Netherlands: Eleven International Publishing.
۴۰. Gillis, M. (۲۰۱۷). Disarmament: A Basic Guide. New York: Office for Disarmament Affairs United Nations.

A Persian Sources

The Holy Quran

١. Ansari, M, (١٤١٤ AH), Rasā'il al-Fiqhiyyah ,al-Maktaba al-Fiqhiyyah, Qom: World Congress on the ٢٠٠th Anniversary of Sheikh Ansari's Birthday .
٢. Ashkouri A. M and Rooz Bahani M. A (٢٠٠٤), Iran and Nuclear Energy, Qom: Center for Islamic Research of Radio and Television
٣. Beygzadeh, E, (١٣٧٤) The Originality of the Nuclear Non-Proliferation Treaty, Legal Research Journal
٤. De Puy.P.m, Considerations about the international crime of the state, translated by Hossein Najafi, ١٣٦١, p. ٣٠٣
٥. Haqirat, S. S. (١٣٨٧), Principles and Objectives of the Foreign Policy of the Islamic State, Tehran: Research Institute of Islamic Sciences and Culture
٦. Haddadi.M. (٢٠١٢) Courtesy letter agreements from the perspective of international law, International Law Journal, ٣٠th year, number ١٢٩, ٤٨-١٥٠.
٧. Khalaf .R. (٢٠١٤) International agreements in the legal system of the Islamic Republic of Iran with an analytical review of the opinions of the Guardian Council, Tehran: Research Institute of the Guardian Council, first edition.
٨. Khalilian, S. Kh (١٣٧٧), Islamic International Law, ١th edition, Tehran, Farhang Islamic Publishing House
٩. Khomeini, S. R, Ketab al-Bai, (١٤٢١) first edition, vol. ٢, Tehran: Imam Khomeini's Works Editing and Publishing Institute.
١٠. Khomeini, S. R, Sahifa Imam (٢٢ vol, ١٣٨٥) Tehran: Imam Khomeini Publication Editing Institute, first edition
١١. Khomeini, S. R (٢٠٠٤) Islamic government and religious authority in the thought of Imam Khomeini, Tabian Doftar ٤٥, Tehran: Imam Khomeini Publishing Institute, first edition.
١٢. Khomeini, S.R (١٣٨١) Al-Makasib al-Muharmah, Tehran: Imam Khomeini Works Editing Institute, second edition.
١٣. Khomeini, S. R (٢٠١٢) Foreign Policy and International Relations from Imam Khomeini's Point of View, Tabian Book ٢٨, Tehran: Imam Khomeini Editing and Publishing Institute, first edition
١٤. Saifi Mazandarani, A. A. (١٤٢٥ AH) Fundamentals of Fiqh al-Faqal fi al-Qasas al-Fiqhiyyah Asisi, Qom: Islamic Publications Office, first edition
١٥. Shakuri, A. (١٣٧٧) Islamic political jurisprudence, second edition, Qom: Bostan Kitab Institute
١٦. Caro.D (١٣٧٥) International Law in Practice, translated and researched by Mustafa Taghizadeh, Tos Publishing House, first edition
١٧. Wallace.R (١٣٨٢) "International Law", Seyyed Ghasem Zamani and Mahnaz Behramlou, Tehran: Institute of Legal Studies and Research, first edition.
١٨. Fazel Lankarani, M. (١٤٢١ AH) Description of the Shari'a in the writing of al-Wasila - al-Nikah, first edition
١٩. Fazel Lankarani.M. (١٤١٦ AH), al-Qasas al-Fiqhiyyah, p. ٢٣٣
٢٠. Falsafi, H. (١٣٧٩) International Law of Treaties, Tehran: New Publications, first edition.
٢١. Ghazi, S. A (٢٠٠٧) The Book of Essentials of Basic Laws, ٣rd Edition, Tehran: Mizan Publishing
٢٢. Qomi, S.T (١٤٢٣ AH) Al-Anwar al-Bahiya fi al-Qasas al-Fiqhiyyah, Qom: Mahalati Publications, first edition.
٢٣. Qaraati, M. (٢٠١٣) Tafsir Noor, Tehran: Lessons from the Qur'an Cultural Center, ١١th edition, vol. ٢

۲۴. Majlesi, M. B (۱۴۱۰), Bihar al-Anwar, Beirut: Al-Tabb and Publishing Institute. Vol ۳۲, page ۵۴۶, h ۴۵۷, ۲۹
۲۵. Omid Zanjani, A.A (۱۴۲۱ AH) political jurisprudence (Omid) Tehran: Amir Kabir Publications
۲۶. Omid Zanjani, A. A, (۱۳۸۸) Rules of Jurisprudence, Vol. ۳ (Public Law Section), Tehran: Organization for the Study and Compilation of Humanities Books of Universities (Samt) Chapter ۱, p. ۲۷
۲۷. Omid Zanjani, A. A, Faculty of Law and Political Sciences (Tehran University) , February ۲۰۱۸ - Number ۲۷ (۱۸ pages - from ۲۵ to ۴۲)
۲۸. Sadduk. M. (۱۴۱۳ AH) Man Lay Hazara al-Faqih, Qom: Islamic Publications Office attached to the Society of Teachers of the Seminary of A.H.
۲۹. Ziaei Begdali.M.R, ۱۳۸۷, Book of General International Law, ۳۶th edition, Tehran: Ganj Danesh
۳۰. Tabatabaei, S.M. H, ۱۴۰۷, Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an, Beirut: Ami Institute, vol. ۵, p. ۱۱۶
۳۱. . Kashani, H , ۱۴۰۴, al-Qasa', Qom: al-Muttaba al-Elamiya.
۳۲. Makarem, N, ۱۳۵۷, Islamic Government Plan Book, Qom: Hadr
۳۳. Mohaghegh Damad, S. M (۱۳۸۷), Rules of Jurisprudence, Tehran, Publisher: Islamic Sciences Publishing Center, ۳۳rd Edition, Vol. ۱
۳۴. Mohaghegh Damad, S. M (۱۴۰۶ A.H.) , Rules of Faqeeh, Tehran, Publisher: Islamic Sciences Publishing Center, ۱۲th Edition, Vol. ۳
۳۵. Mousavi Bojunordi, M. H. (۱۴۱۹ A.H.) al-Qasas al-Fiqhiyyah, Qom: Al-Hadi publication, first edition
۳۶. Mousavi Bojanvardi. S.M (۱۴۰۱ AH), Jurisprudential rules. Tehran: Aruj Institute
۳۷. Moghadam, J (۱۳۸۲) History and Objectives of Nuclear Safeguards, Tehran Deputy of Nuclear Safety System
۳۸. Najafi, M. H (۱۴۰۴ AH) Javaher al-Kalam in the description of the laws of Islam, Beirut: Dar Ihya al-Trath al-Arabi, ۷th edition
۳۹. M. Fitzmaurice, & O. Elias, "Contemporary Issues in the Law of Treaties", Netherlands, Eleven International Publishing, ۲۰۰۵, p. ۶.
۴۰. M. Gillis: Office for Disarmament Affairs New York, ۲۰۱۷; Disarmament: A Basic Guide United Nations. pp. pp ۲۶-۳۰. Retrieved ۱ May ۲۰۱۸